

PREMIJER CERCIL MARŠALU TITU

8. januara 1944.

3. Odlučan sam u stavu da britanska vlada neće više Mihailoviću davati vojnu pomoć, već će pomagati samo vama, te bi nam bilo drago tad bi ga jugoslovenska kraljevska vlada otpustila iz svoga sastava. Ali •Cralj Petar Drugi je kao mladić izmakao izdajničkim pandžama regenta, kneza Pavla, i došao k nama kao predstavnik Jugoslavije i kao mladi •ladar u nevolji. Ne bi bilo plemenito ni časnno od Velike Britanije da ^a odgurne. A ne možemo zahtijevati od njega ni da prekine sve posto-eće veze sa svojom zemljom. Nadam se stoga da ćete shvatiti da ćemo i svakom slučaju ostati s njim u službenim odnosima dok ćemo istovremeno Vama davati svu moguću vojnu pomoć. Nadam se također da ; obje strane može doći do prekida sporova jer oni samo pomažu Njemcima .. -¹

). Biber, *Tito—Churchill*, 75.

TITO — CK KP HRVATSKE

29. januara 1944.

Pisanje vaše štampe stvara (nam) velike teškoće i nanosi veliku tetu našem (narodnooslobodilačkom) pokretu kod (zapadnih) saveznika. Ono je mahom netačno, sektaško i često provokativno. Ono postaje rgumenat u rukama naših neprijatelja protiv priznanja Na(cionalnog) omiteta (oslobođenja Jugoslavije) i (stvara utisak) da se tu (kod nas) idi o komunističkoj revoluciji. Na primjer, u „Vjesniku" br. 2, u uvotniku, provokativno se optužuju (zapadni) saveznici zbog Versaja i pot-

¹ Neposredno posle Teherana, britanska vlada je dobila saglasnost SSSR-a a se pronađe „kompromisno rešenje" u Jugoslaviji, izraženo u poruci sovjetske lade, koju je njen ambasador u Londonu uručio A. Idnu, decembra 1943. Sovjetska vlada je izražavala spremnost da se u Jugoslaviji postigne jedinstvo. Činovnička vlada B. Purića našla se pod pritiskom Velike Britanije, SSSR-a, narodnooslobodilačkog pokreta i onog dela emigracije koji nije hteo da sledi njenu ekstremnu politiku podrške Draži Mihailoviću, koji se i dalje zadržao u njenom sastavu, azmena mišljenja između Tita i Čerčila otvorila je put viškim razgovorima i spoizumu između NKOJ-a i kraljevske vlade, čerčil je rušio Purićevu vladu, pokazivao spremnost da žrtvuje Mihailovića i time izade u susret Titu, spasavajući, na rugoj strani, interese monarhije iz sasvim realnih interesa bez obzira na to koliko : razloge uvijao u sentimentalne forme.

puno sektaški se prilazi samim stvarima. U članku „Naši borci u ropstvu“ govori se o savezničkim komandama uvredljivo i netačno . . .²
V. Dedijer, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, 1057.

PORUKA MARŠALA TITA PREMIJERU ČERČILU

28. januara 1944.

... Vaše obaveze prema kralju Petru II i njegovoj vladi razumijem i nastojat ću, ukoliko to dopuštaju interesi naših naroda, da se izbjegne nepotrebna polemika i da se Saveznicima ne prave u tom pogledu neugodnosti. No ja Vas uvjeravam, Ekselencijo, da unutrašnja politička situacija, koja se stvorila u toku ove teške oslobodilačke borbe, nije samo težnja pojedinaca ili naše političke grupe, već je to neodoljiva težnja svih rodoljuba, svih onih koji se bore i onih koji pomažu tu borbu, a to je ogromna većina naroda Jugoslavije. Prema tome, narod nam je dao teške zadatke i obavezni smo ih izvršavati.

U sadašnjem času naši naponi usmjereni su u jednom pravcu, a to je: 1. Okupiti sve što je rodoljubivo i pošteno, da bi naša borba protiv okupatora bila što efikasnija; 2) Stvoriti pravo jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije, koje do ovog rata nije postojalo i što je dovelo do katastrofe u našoj zemlji; 3. Stvoriti uslove za stvaranje takve državne zajednice u kojoj bi se osjetili srećnim svi narodi Jugoslavije, a to je istinski demokratska, federativna Jugoslavija ...

D. Biber, *Tito—Churchill*, 81—82.

PREMIJER ČERCIL MARŠALU TITU

5. februara 1944.

Vrlo mi je drago da je moje pismo sretno došlo do Vas i sa zadovoljstvom sam primio Vašu poruku. Mogu shvatiti uzdržljivi stav koji imate prema kralju Petru. Nekoliko posljednjih mjeseci bio sam za to da mu savjetujemo da otpusti Mihailovića i da se nakon toga suoči s ostavkom svih svojih sadašnjih savjetnika. Odvratili su me od toga argumentom da bih mu time savjetovao da odbaci svoje jedine pristaje. Razumjet ćete da osjećam osobnu odgovornost prema njemu. Bio bih vam zahvalan kad biste me obavijestili da li bi mu otpuštanje Mihailovića utrlo put za prijateljske odnose s Vama i Vašim Pokretom i,

² Napadi na sektaške manifestacije u štampi narodnooslobodilačkog pokreta imali su za cilj da naviknu organe i pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta na novu situaciju i nove odnose sa britanskim i američkim saveznicima. Stampa narodnooslobodilačkog pokreta je najvećim delom propagirala ulogu Sovjetskog Saveza u ratu, Crvenu armiju i Staljina, zaboravljajući na efekte borbe zapadnih saveznika, italijanski front, saveznička bombardovanja Nemačke, pomoć koju su zapadni saveznici pružali novoj Jugoslaviji u oružju, pri evakuaciji ranjenika sa jadranske obale i ostrva, osnivanje Baze NOVJ u Bariju, sadejstvo komandosa i jedinica NOVJ, saradnju mornarice zapadnih saveznika i Mornarice NOVJ. Javno mnenje nove Jugoslavije privikavalo se ovim kritičkim refleksijama i na predstojeće razgovore za međunarodno priznanje nove Jugoslavije. Jedno vreme je u tom smislu bilo više nego mnogo iluzija da ono tek što ne predstoji, iako je Tito shvatio da tek nastupa borba da se tekovine revolucije legalizuju. Tito je slično pismo uputio i drugim rukovodstvima u zemljama Jugoslavije.

kasnije, za to da Vam se pridruži na bojnem polju, podrazumijevajući da će se buduće pitanje monarhije odložiti sve dok Jugoslavija ne bude potpuno oslobođena. Nema dvojbe da bi radni dogovor između vas i kralja ujedinio brojne snage, posebno srpske elemente, koji su sada otuđeni i da bi to donijelo Vašoj vladi i Pokretu dodatni ugled i osiguralo im znatna sredstva. Jugoslavija bi tada mogla sjedinjenim glasom govoriti u organima Saveznika u periodu formiranja kad toliko toga nadolazi. Zaista se nadam da ćete osjetiti da mi možete odgovoriti ono što vidite da želim.

2. Vaš treći odlomak izražava upravo ono što želi vlada Njegova Britanskog Veličanstva, naime da se udruže svi rodoljubni i časni elementi da bi Vaša borba protiv zavojevača bila što djelotvornija; drugo, da se stvori jedinstvo i bratstvo jugoslovenskih naroda; i treće, da se stvore uvjeti za pravu demokratsku i (federativnu Jugoslaviju). Vi ćete svakako u svemu tome imati podršku vlade Njegova Veličanstva. *Isto*, 84—85.

MARŠAL TITO PREMIJERU ČERČILU

9. februara 1944.

Ekselencijo,

S obzirom na važnost Vaše depeše od 5. februara i depeše Britanske Kraljevske Vlade, ja sam morao konsultovati članove Nacionalnog Komiteta Oslobođenja Jugoslavije i članove Prezidijuma Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije po pitanjima koja su postavljena u tim depešama.

Na osnovu analize tih pitanja došlo se do sledećih zaključaka:

1. Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, kao što Vam je poznato, potvrdio je na svom Drugom zasjedanju od 29. novembra 1943. godine da stoji nepokolebljivo za jedinstvo naroda Jugoslavije. No, dok postoje dve vlade i to jedna u Jugoslaviji a druga u Kairu — ne može biti punog jedinstva. Prema tome, vlada u Kairu mora biti uklonjena i zajedno s njom i Draža Mihailović. Ta vlada mora položiti račun vladi Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije o rasipanju ogromnih suma narodnog novca.

2. Nacionalni Komitet Oslobođenja Jugoslavije trebao bi biti od Saveznika priznat kao jedina vlada Jugoslavije, pri čemu bi se Kralj Petar II morao potčiniti zakonima Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije.

3. Ako Kralj Petar II primi sve te uslove, Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije neće imati ništa protiv saradnje s ^jim, pod tim uslovom da će pitanje monarhije u Jugoslaviji biti riješeno poslije oslobođenja Jugoslavije, slobodnom voljom naroda.

4. Kralj Petar II trebao bi dati svoju izjavu u kojoj bi kazao da tu Njemu na srcu samo interesi Njegove otadžbine, za koju On želi da Duda slobodna i onako uređena, kako će sami narodi riješiti poslije svršetka rata, svojom slobodnom voljom, a dotle da će On učiniti sve la, prema svojim mogućnostima, podupre ovu tešku borbu naroda Jugoslavije.

Pri donošenju ovih zaključaka nas su rukovodile slijedeće činje-lice:

Jedan specijalni aranžman sa Kraljem Petrom II po pitanju vođenja rata, imao bi suprotno dejstvo od onoga koje želite Vi i Vlada Njegovog Kraljevskog Veličanstva. Vjerujemo da bi jedan dio neutralnih i kolebljivih, osobito u Srbiji, stupio u borbu, ali bi taj naš korak izazvao u redovima rodoljuba u svim oblastima Jugoslavije, koji se bore već tri godine, veliko uznemirenje i sumnju, a naročito u Hrvatskoj, Sloveniji i Makedoniji. To bi, s jedne strane pokolebalo borbeni moral naše vojske, a s druge strane, Nijemci, ustaše i drugi, iskoristili bi to protiv nas i time onemogućili mobilizaciju snaga u tim oblastima za borbu protiv okupatora ..

Isto, 86—87.

IZ GOVORA PREMIJERA CERČILA U DONJEM DOMU

22. februara 1944.

... Cijeli pokret sad ima organizirani oblik, a da nije izgubio, kao što sam rekao, gerilsku kvalitetu bez koje ne bi mogao uspjeti. Ta vojska u ovom trenutku drži u šahu čak 14 njemačkih divizija od 20 koliko ih se nalazi na Balkanskom poluotoku. Komunistički element ima čast da je počeo, ali kako je pokret jačao snagom i brojem odvijao se proces modificiranja i ujedinjavanja i pridošle su nacionalne zamisli. U maršalu Titu su partizani našli izvanrednog vođu, slavnog po svojoj borbi za slobodu. Nažalost, možda neizbježno, ta je nova vojska u sukobu s vojskom pod generalom Mihailovićem. Njzino djelovanje je ometalo nagodbu njegovih komandanata s neprijateljem. On ih je pokušao potisnuti i vodile su se mnoge tragične bitke i gorko neprijateljstvo se javilo među ljudima istog naroda i zemlje, čijoj nesreći je uzrokom samo zajednički neprijatelj. U sadašnjem trenutku sljedbenici maršala Tita mnogostruko nadmašuju brojem sljedbenike generala Mihailovića, koji djeluje u ime jugoslavenske kraljevske vlade. Naravno, partizani maršala Tita su jedini koji se zaista bore u ovom trenutku protiv Nijemaca.

... Volio bih da Dom vidi da naši osjećaji ovdje, kao i bilo gdje drugdje, slijede princip vjernosti onima koji su nama vjerni i nastojanja da bez predrasuda ili obzira prema političkim osjećajima pomognemo onima koji se bore za slobodu protiv nacističke vladavine i time nanose najveće gubitke neprijatelju ...

Isto, 93—96.

PREMIJER CERCIL MARŠALU TITU

25. februara 1944.

2. Prvi korak koji moramo poduzeti jest da povučemo svoje oficire za vezu od Mihailovića. U skladu s tim izdali smo naloge, ali može potrajati nekoliko tjedana da se to ispuni.

3. Ne biste li me u međuvremenu mogli uvjeriti da ćete kralja Petra ako se oslobodi Mihailovića i drugih loših savjetnika pozvati da se pridruži svojim zemljacima na bojnopolju, uvijek uz uvjet da su jugoslavenski narodi slobodni odlučivati o svom vlastitom ustavu nakon rata? Ako pravilno procjenjujem tog mladića, njegova je najveća

želja stajati na strani svih onih Jugoslovena koji se bore protiv zajedničkog neprijatelja, ali možete razumjeti da ga ne mogu tjerati da otpusti Mihailovića, odbaci svoju vladu i prereže sve veze sa Srbijom prije nego što bude znao može li računati na Vašu podršku i suradnju ...
Isto, 96.

MARŠAL J. B. TITO PREMIJERU V. ČERČILU

23. marta 1944.

... Odgovor koji Vi Želite po pitanju Kralja Petra II prelazi granice mogućnosti ne samo moje lično, nego i čitavog Nacionalnog Komiteta. Odluke Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. g. predstavljaju zakon koji mi ne možemo mimoići. Kralju je tim odlukama zabranjen ulazak u zemlju do svršetka rata, kad će se konačno na opštim izborima riješiti ne samo njegovo pitanje već i oblik unutarnjeg uređenja.

Situacija je u zemlji sada takva da bi jedan takav krupni presek, kao što je povratak Kralja u zemlju prije svršetka rata imao nedogledno teških posledica na čitavo daljnje vođenje naše oslobodilačke borbe i našeg udjela u zajedničkim savezničkim naporima.

Prisustvo predstavnika Draže Mihailovića na vjenčanju Kralja Petra II učinilo je vrlo mučan utisak na naš narod . . .

Isto, 115.

PORUKA V. M. MOLOTOVA PREDSEDNIKU JUGOSLOVENSKE VLADE DR SUBAŠICU

15. juna 1944.

Primio sam Vašu poruku kojom me izvještavate o svojim napostavama na formiranju nove jugoslovenske vlade.

Narodi i vlada Sovjetskog Saveza odnose se s dubokim sućuvstvom prema borbi naroda Jugoslavije protiv hitlerovskih zavojevača za ispostavljanje slobode i nezavisnosti jugoslovenske države. Sovjetska nada pozdravila bi ujedinjenje svih snaga koje se u Jugoslaviji bore protiv hitlerovske Njemačke, protiv njenih plaćenika i izdajica jugoslovenskog naroda — Pavelića, Nedića i Mihailovića.

Ona bi bila spremna sa svoje strane poduprijeti jugoslovensku vladu koja bi bila formirana u gore pomenutom cilju na osnovu sporazuma sa Maršalom Titom, koji je već postigao značajne uspjehe u ujedinjavanju naroda Jugoslavije i koji posjeduje zaista stvarne snage u zemlji...

J, 103—3—36.

SPORAZUM NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE I KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE

Vis, 16. juna 1944.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i Predsednik Kraljevske jugoslovenske vlade sporazumeli su se u ovome:

1. Kraljevska jugoslovenska vlada morala bi biti sastavljena od naprednih demokratskih elemenata koji se nisu kompromitovali u borbi protiv narodno-oslobodilačkog pokreta. Glavna dužnost te vlade bila bi organizovanje pomoći Narodno-oslobodilačkoj vojsci, kao i svima onima, koji će se ubuduće jednakom odlučnošću boriti protiv zajedničkog neprijatelja naše domovine, no s time da se sve snage ujedine u jedan narodni front. Jednaka dužnost te vlade je staranje za prehranu stanovništva Jugoslavije i dovođenje u sklad rada predstavništava u inostranstvu i rada u međusavezničkim komisijama sa zaštitom naših narodnih prava s potrebama naroda i s narodno-oslobodilačkom borбом u zemlji.

2. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i Kraljevska vlada g. dr Subašiću odrediće organe koji će koordinirati saradnju u borbi protiv neprijatelja, u radu za obnovu zemlje i u vođenju spoljne politike, te olakšati stvaranje što skorijeg jedinstvenog predstavništva države.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije smatra da u ovom trenutku nije potrebno isticati i zaošttravati pitanje Kralja i monarhije, jer ono danas ne predstavlja smetnju za saradnju između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vlade g. dr Subašića, pošto je sa obe strane prihvaćeno da će konačno rešenje državnog Uređenja doneti narod posle oslobođenja cele zemlje.

4. Vlada g. dr Subašića izdaće deklaraciju u kojoj će:

a) priznati nacionalne i demokratske tekovine izvojevane od naroda Jugoslavije u toku njihove trogodišnje borbe kojima su postavljene temelji demokratskom federativnom uređenju naše državne zajednice i provedena privremena uprava zemlje sredstvom organizacija Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao njenog izvršnog organa;

b) dati puno priznanje borbenim narodnim snagama organizovanim u Narodno-oslobodilačkoj vojsci pod komandom Maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i osudu svih izdajnika naroda koji su javno ili prikriveno sarađivali s neprijateljem;

c) uputiti poziv celom narodu da se sve borbene snage ujedine s Narodno-oslobodilačkom vojskom u jedan jedinstveni front.

5. Sa svoje strane pak Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, kao predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, objaviće izjavu o saradnji s vladom g. dr Subašića i ponovo će naglasiti da Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije za vreme trajanja rata neće pokretati pitanje konačnog državnog uređenja.

Sadržaj ovog sporazuma objaviće se kad g. dr Subašić obrazuje vladu ..³

S. Nešović, *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944—1945*, Zagreb, 1977, 60—61.

³ Posle nemačkog desanta na Drvar, 25. maja 1944, nastupio je — prema proceni britanskog vrha — najpogodniji trenutak da se od vodstva nove Jugoslavije iznude maksimalni ustupci. Proživši se iz Drvara pod dramatičnim okolnostima, Tito se u noći između 3. i 4. juna 1944. sa kupreškog polja sovjetskim avionom[^] prebacio u Italiju, ostavljajući prvi put u ratu operativne jedinice. Tita su na ovaj potez nagovorili saveznički vojni predstavnici pri Vrhovnom štabu NOVJ. Prešao je britanskim ratnim brodom iz Italije na Vis (iskrcao se u Komiži) u zoru 7. juna 1944. Iako je Vis bio utvrđen na osnovu ranije odluke Vrhovnog štaba i pod zaštitom 26. divizije NOVJ, Tito se osećao kao „u mišolovci“. Pomišljao je da sa Visa pređe u Berane, kod štaba II udarnog korpusa, ali je od toga odustao.

23. juna 1944.

... Glavni razlog koji je doveo do pregovora sa dr šubašićem je vanjsko-političke prirode. Već dugo vremena izražavana je bila sa strane jednog dela saveznika želja da bi došlo do saradnje između Nacionalnog komiteta i jedne takve kraljevske vlade u inostranstvu koja bi izbacila iz svoje sredine Dražu Mihailovića i koja bi bila spremna aktivno pomagati Narodnooslobodilačku vojsku. U tom cilju bila je i stvorena — posle pada Purićeve vlade — nova situacija time što je postao predsjednik vlade dr Ivan šubašić, o ko,me je poznato da nije bio pristalica starih vlada u inostranstvu i da je dao nekoliko prijateljskih izjava prema narodnooslobodilačkom pokretu. Dr šubašić primio je mandat uz uslov da će postići sporazum sa narodnooslobodilačkim pokretom u zemlji. Promena je bila učinjena u prvom redu po inicijativi i na pritisak premijer-ministra Velike Britanije Vinstona Čerčila. Prirodno je da je bilo potrebno uzeti predlog za sporazum sa dr Ivanom šubašićem, upravo zbog toga jer je bio to predlog jednog dijela naših saveznika, vrlo ozbiljno u pretres. Razumećete da u takvoj situaciji nije bilo izgleda na priznanje Nacionalnog komiteta i da bi odbijanje takvog predloga negativno uticalo na razvitak simpatija prema našoj zemlji u svetu. Mi smo dali još jedan dokaz više naše volje za zajednički front sa svima koji se zaista hoće da se bore protiv neprijatelja.

(S) Time je, razume se, vezan i čitav niz drugih pitanja. Mi srno danas u takvom stepenu razvitka naše Narodnooslobodilačke vojske kada razvitak njene daljnje snage u prvom redu zavisi od toga da li ćemo toj vojsci moći da damo dovoljno nove ratne tehnike. U sadašnjoj vanjsko-političkoj konstelaciji to pitanje zavisi u prvom redu od naših povoljnih odnosa sa saveznicima. Nema sumnje da će nam sporazum sa dr Ivanom šubašićem olakšati nabavku svojih sredstava koji su nam za našu vojsku potrebni.

Konačno je govorio za sporazum još jedan unutarne-politički momenat. Vlada dr Ivana šubašića biti će sastavljena od ljudi koji se nisu kompromitovali neprijateljskim stavom prema narodnooslobodilačkom pokretu. Pored toga će u toj vladi biti i neki iskreni prijatelji narodnooslobodilačkog pokreta. Tako će vlada nesumnjivo uneti dezorijentaciju i raspadanje u redove fašističkih reacionara i svih neprijatelja oslobodilačke borbe naših naroda. Pomoću zvaničnih mjera te vlade biti će moguće razbiti i reacionaran diplomatski aparat stare Jugoslavije koji je u najvećoj mjeri neprijateljski dejstvovao u savezničkim krugovima protiv narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Nema sumnje da će i u samoj zemlji stav nove vlade ubrzati krah izdajničkih grupa koje su se dosad upirale na nade da će pomoću vlade u inostranstvu obmanjivati saveznike. . .

Vicko Krstulović tim povodom kaže da bi odlaskom u Berane bilo ponovo „trke preko Krke“. Na Visu su se nalazile i jedinice ratne mornarice NOVJ, kao i oko 2.500 britanskih komandosa.

Jasno je iz teksta da se nismo odrekli ni jedne od odluka II zasjedanja AVNOJ-a. Ustupak je u stvari uglavnom samo u tome da je zasa-da praktički skinuto sa dnevnog reda pitanje priznanja NKOJ-a, a otvorena perspektiva za spajanje NKOJ-a i vlade u inostranstvu ukoliko će vlada u inostranstvu pravilno i iskreno primenjivati taj sporazum. Pona-vljamo, to nije obaveza, nego samo perspektiva koja je zavisna od. iskrenosti u ispunjavanju sporazuma.

Prema našem sporazumu, vlada bi trebala biti malena, najviše 6 ministara. Sporazumeli smo se u opštim crtama i o ličnom sastavu, no-pošto je to zavisno od mogućnosti koje će se pokazati u toku sastavlja-nja vlade, nećemo se tu upuštati u detalje. Kako vam je poznato,, dr šubašić je već penzionirao dr Fotića, ambasadora u Vašingtonu, kao najvažnije uporište mihailovičevskih izdajnika u inostranstvu. Biće uči-njene bitne promene i na drugim diplomatskim mestima i u svim me-dunarodnim institucijama gdje rade sada neprijatelji narodnooslobo-dilačkog pokreta, koje su postavile pređašnje jugoslovenske vlade u. inostranstvu ...

ACKSKJ, NKOJ, br. 24.

PREMIJER CERCIL — MARŠALU TITU

3. avgusta 1944.

1. Veoma mi je žao što čujem da ste u poslednjem trenutku ose-tili da nećete moći doći u Kazertu da razmotrite vojna pitanja sa vr-hovnim komandantom a isto tako da se sastanete sa dr šubašićem, pre-ma sporazumu koji ste vas dvojica tako uspešno potpisali pre nekol-iko nedelja. Mnoga pitanja koja će se raspravljati nisu ograničena samo na vojni aspekt snabdevanja i buduće ratne planove, što kasnije može postati značajno. Baš naprotiv, maršale Tito, ova pitanja imaju veoma bitan politički značaj i teško je povući jedan razrešavajući potez. Meni se čini da je ovo dragocena prilika koja, ako se propusti, ne može se lako ponovo ukazati.

2. Mi preduzimamo krajnje mere predostrožnosti, na račun osta-lih operacija, da bismo vas obezbedili na Visu, uz pomoć našeg vazduho-plovstva i flotile. Moram vam reći da nas je naša obaveštajna služba zaplašila zbog jednog snažnog neprijateljskog napada na vas tamo. Mi ćemo naravno smatrati to našim glavnim zadatkom da vam pružima svu zaštitu koja je u našoj moći. Pored toga, ne bih trebao da krijem od vas da sam čuo iz različitih savezničkih izvora komentare o slab-ljenju vašeg uticaja, produženim boravkom na kopnu pod britanskom zaštitom i govoreći kao iskreni prijatelj, savetovao bih vam da se pre-bacite nazad u vaš štab, u čemu ćemo vam pomoći na svaki način i da-nastavite rat protiv Nemaca sa glavnih centara vaše moći i ugleda.

3. Bila bi velika šteta ukoliko ne bismo mogli postići rešenje o vojnim stvarima i njihovim političkim odgovarajućim poslovima, tako-da biste se i vi i vrhovni komandant mogli zajedno dogovoriti o budu-ćim planovima i snabdevanjima a isto tako da, usaglašavanjem sa srp-skim narodom preko jugoslovenske kraljevske vlade kojoj su se vaši ministri sada pridružili, vi treba da potpomognete koncentraciju svih-naših snaga protiv zajedničkog neprijatelja.

4. Dodao bih da se svi sastanci ili diskusije koji se mogu pripremiti u Kazerti, mogu održavati u potpunoj tajnosti.⁴

V. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, 1078—79.

DEKLARACIJA VLADE DR IVANA ŠUBAŠIĆA

8. avgusta 1944.

... U svom radu ona će imati u vidu te činjenice u potpunosti izvršavati Sporazum, koji je 16. juna 1944. g. zaključen na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije između Pretsjednika Kr. vlade dr. Ivana Šubašića i Pretsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita.

Kraljevska vlada, pristupajući radu na poboljšanju naše spoljne i unutrašnje situacije, smatra za svoju prvu dužnost da se pokloni sjenima stotine hiljada palih u borbi protiv neprijatelja.

U isto vrijeme Kraljevska vlada izražava priznanje otporu cjelokupnog naroda, čiji je najviši izraz Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, koja je u tri godine borbe postigla i očuvala dragocjene nacionalne demokratske tekovine.

⁴ Tito je odbio sastanak sa H. Vilsonom u Italiji, jer su Britanci nameštali da se na italijanskom tlu sastane — sem sa šubašićem — i sa kraljem Petrom II, što on nije želeo, polazeći od odluka II zasjedanja AVNOJ-a koje su tretirane kao „zakon". U međuvremenu on se obratio Staljinu tražeći posetu Moskvi. Mi ne znamo šta je Staljin odgovorio i da li je uopšte odgovorio. Iz čerčilovog pisma od 3. avgusta saznajemo za više relevantnih stvari vezanih za narodnooslobodilački pokret i borbu nove Jugoslavije za međunarodno priznanje. Skreće se pažnja da pitanja koja bi se u Italiji mogla razmatrati imaju bitan politički značaj. Zatim, ponovo se ističe — što je inače stalno prisutna ideja u prepisci Tita i čerčila — na neophodnost usaglašavanja narodnooslobodilačkog pokreta sa srpskim narodom preko kraljevske vlade.

NKOJ je učinio određene koncesije prihvatajući razgovore sa šubašićem, koje su inšpirisali Britanci i podržavali Sovjeti. One su formalnog karaktera i nevažne u odnosu na ono što su revolucionarne snage dobile zauzvrat. Prvo, NKOK je pregovarao sa Vladom koja je u odlukama drugog zasjedanja AVNOJ-a bila označena kao ilegitalna. Međutim, šubašić je bio predsjednik vlade koja još nije bila formirana. Ovu je trebalo sastaviti tek na Visu uključivanjem u nju određenog broja predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta. AVNOJ ne koristi svoje zakonodavne funkcije u periodu pregovora za formiranje vlade. Britanskim predstavnicima kasnije je obećano da se neće dirati u kapital britanskog poretka u Jugoslaviji. Druga je stvar što u naknadnoj kritičkoj verziji jugoslovenske revolucije deo staljinističkih snaga u Jugoslaviji gleda na Sporazum Tito—šubašić kao na izdaju revolucije, jer je revolucija navodno izgubila oštrinu, pristala na kompromise i amalgamisanje sa snagama građanske restauracije i kontrarevolucije. Ove političko-ideološke optužbe gube iz vida puteve pobjede revolucije, krivdavi put kojim se do nje dolazi, kao i činjenicu da je vodstvo nove Jugoslavije u pregovore sa umerenijim građanskim snagama ulazilo pod spoljnim pritiskom, a ne svojom inicijativom. Politiku kompromisa u Jugoslaviji podržavao je i Staljin, koji je čak E. Kardelju sugerisao da se kralj prihvati i kasnije odstrani. Sa stanovišta istorijske analize najhitnije je da je na osnovu Viškog sporazuma šubašić priznao federativno uređenje, prihvatio NKOK i ulogu svoje vlade sveo na spoljni odbor NKOK-a.

Vlada priznaje privremenu upravu koju je postavilo Antifašističko vijeće i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao potrebu održavanja unutrašnjeg mira i reda i narodne pomoći borcima oslobodilačke vojske, dok se ne obrazuje jedinstveno predstavništvo zemlje ...

Vlada će naročito nastojati na okupljanju i ujedinjavanju svih demokratskih snaga u zemlji u cilju što skorijeg oslobođenja od neprijatelja i njegovih pomagača.

Vlada poziva sav naš narod da se okupi u ujedinjenom borbenom frontu pod vodstvom maršala Tita, kako bi postigao što skorije izvojevanje pobjede nad neprijateljem i pristupio mirnom i plodnom radu na obnovi zemlje. Vlada će usredotočiti sve svoje snage na izgrađivanju unutrašnjeg mira buduće demokratske i federativne Jugoslavije, organizovane slobodnom voljom Jugoslovenskih naroda.

Vlada će uložiti sve napore da što bolje organizuje snabdjevanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i cjelokupnog stanovništva zemlje.

Vlada će posvetiti naročitu pažnju pripremanju svega što je potrebno za poslijeratnu rekonstrukciju zemlje, u skladu i saradnji sa odgovarajućim ustanovama i organizacijama ujedinjenih naroda.

Vlada će nastojati da se u skladu sa postavljenim ciljevima rata oslobode i pripoje Jugoslaviji svi oni krajevi u kojima živi naš narod i koji nisu dosad bili sastavni dio Jugoslavije, i da se toj i takvoj Jugoslaviji osigura puna državna nezavisnost i suverenost.

Kraljevska vlada smatra da sad moraju ostati po strani sva druga pitanja unutrašnje politike i da se svi jugoslovenski građani moraju posvetiti disciplinovanom radu u korist zemlje za pobjede nad neprijateljem, a u punoj saglasnosti sa našim saveznicima, naročito Velikom Britanijom, Sjedinjenim Državama i Sovjetskom Unijom.

Nova Jugoslavija, časopis za politička i društvena pitanja, br. 11—12, avgust 1944 (urednik M. Đilas), 1—2.

ZAPISNIK RAZGOVORA IZMEĐU MARŠALA TITA I PREMIJERA ČERČILA

12. avgusta 1944.

... Maršal Tito: Prilično sam uznemiren svim tim pitanjima koja se neprestano postavljaju o komunizmu u Jugoslaviji. Sasvim kategorično sam izjavio da ga ne kanim uvesti. Za to ima mnogo razloga. Sve evropske zemlje poslije rata moraju imati demokratski sistem, a Jugoslavija ne smije biti drukčija ...

G. Churchill: Da mu pomognete pronaći Srbe. Ne zaboravite, mi imamo naše obaveze prema kralju.

Maršal Tito: Mi nismo u lošim odnosima sa Srbima, već jedino s malom skupinom njih, koju predvodi Draža Mihailović. On nas je napao u najkritičnijem trenutku. Ja u potpunosti shvaćam vaše obaveze prema kralju, no sve do poslije rata, kada će se održati slobodni izbori, mi ne možemo učiniti ništa. Sada kad ste u mogućnosti primati potpune informacije o zbivanjima u Jugoslaviji, svi su izgledi da će se stvari odvijati dobro.

G. Churchill: Koliko mi je poznato, sporazum s dr Šubašićem nije naišao na jako dobar prijem u Vašoj zemlji.

Maršal Tito: Nije. Reagiranja još uvijek nisu povoljna, no narod ga postupno počinje shvaćati.

G. Churchill: Velika je šteta što kralju nije uspjelo da u vladu dr šubašića uključi dvojicu uistinu valjanih i reprezentativnih Srba.

Maršal Tito: Nadam se da će to uskoro biti moguće. U našem pokretu je mnogo Srba, no za vladu su nam potrebni stvarno reprezentativni. Nadam se da ćemo neke od njih biti u stanju naći izvan Beograda ...

Potom je predstavnik Foreign Officea spomenuo da bi maršal Tito mogao objaviti neku vrstu kratke izjave, u kojoj bi iznio da partizani ne razmišljaju o uvođenju komunizma i da će biti održani slobodni izbori.

Maršal Tito: Da, u tom smislu sam već dao brojne izjave. Ali, moramo voditi računa da se ne stvori dojam da je izjava koju predlažete dana pod pritiskom i da tu nešto nije sasvim u redu. No, ukoliko nađemo pravi oblik, spreman sam objaviti takvu izjavu.

Dogovoreno je da će izjava biti objavljena u vidu pandana deklaraciji što će je uskoro objelodaniti dr šubašić ..⁵

D. Biber, *Tito — Churchill*, 274—279.

ZAPISNIK SA KONFERENCIJE U NAPULJU

12. avgusta 1944 (12,00 do 13,15 h)

... G. Dixon je na zahtjev Ministra Predsjednika objasnio da je naš prijedlog da Tito treba uključiti u deklaraciju, koju se po sporazumu s banom složio da će napraviti, ne samo izjavu u vezi s njegovom namjerom da ne nametne komunizam u zemlji, već također izjavu da neće upotrijebiti oružane snage svog pokreta da bi utjecao na slobodnu volju naroda u vezi budućeg režima zemlje. Ta bi deklaracija bila pandan deklaraciji koju će i ban, po dogovoru, napraviti.

Maršal Tito se složio da razmotri uključivanje takve izjave, budući da mi želimo da tako napravi, te je prihvatio prijedlog Ministra Predsjednika da o toj točki i danas poslije podne porazgovori s banom...
Isto, 273—282

⁵ Susret Tita sa čerčilom i razgovori koji su vođeni značili su najveći dotadašnji proboj narodnooslobodilačkog pokreta u svet i međunarodnu afirmaciju nove Jugoslavije. Tito je prihvatio britanski zahtev da se u Deklaraciju NKOJ-a unese da se u zemlji neće uvoditi komunizam (program narodnooslobodilačkog pokreta o tome nije ni govorio), da se oružje dobijeno od saveznika neće upotrebljavati protiv svojih sunarodnika (što nije ni do tada rađeno, ukoliko se nije radilo o kvislinškim formacijama); odbio je čerčilovu tezu da Srbija ne prihvata narodnooslobodilački pokret (polet narodnooslobodilačke borbe u njoj je najbolje demantovao britanskog premijera), izneo je stanovište da je eventualno ujedinjenje južnoslovenskih naroda stvar naroda, a ne vođa. čerčil je smatrao da se podrucje Istre i Slovenačkog primorja ne sme unapred određivati, prepuštajući njegovo eventualno izuzimanje ispod italijanskog suvereniteta budućoj mirovnoj konferenciji.

DEKLARACIJA PREDSEDNIKA NACIONALNOG KOMITETA
OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE MARŠALA TITA

17. avgusta 1944.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije smatrao je odstranjenje Purićeve vlade i Draže Mihailovića kao ministra vojske pozitivnom činjenicom i izjavio je svoju spremnost da sarađuje sa jednom takvom vladom u inostranstvu, koja bi stvarno postavila sebi za cilj da pomogne opštenarodnu borbu protiv okupatora.

Na dan 16. juna o.g. održana je na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije konferencija između dr Ivana Subašića, kao predstavnika kraljevske vlade, sa jedne strane, i jedne delegacije Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, pod mojim predsedništvom, sa druge strane, o mogućnostima i oblicima saradnje. Saglasnost je bila postignuta po mnogim pitanjima. Sadržaj sporazuma već je objavljen.

Svrha tog sporazuma jeste: ojačati oslobodilačke napore naroda Jugoslavije u krvavom ratu protiv okupatora i njihovih pomagača, inhibisati za tu borbu sve one koji još i danas stoje po strani, organizovati najveću moguću materijalnu pomoć našim borcima na frontu i narodu u pozadini, onemogućiti izdajnicima naših naroda, kao što je Draža Mihailović, da pokrivaju svoju izdaju autoritetom legitimne vlade, i još čvršće povezati našu oslobodilačku borbu sa opštim savezničkim frontom protiv Hitlera, još više pomoći opšte savezničke napore za uništenje najvećeg neprijatelja čovečanstva. U sporazumu su zaštićene sve nacionalne i demokratske tekovine koje su naši narodi izvojevali u više no trogodišnjoj borbi protiv okupatora i njihovih pomagača. U tim tekovinama imaju naši narodi garanciju da se ništa neće učiniti protiv njihove volje.

Sporazum sa predsednikom vlade u Londonu, dr Ivanom šubašićem, došao je upravo kao posledica, kao plod i rezultat pobjeda koje su izvojevali naši narodi nad okupatorima i njihovim pomagačima, te zato predstavlja jedan važan korak unapred u konačnoj likvidaciji zločinačke uloge otvorenih i slabo maskiranih izdajnika od Nedića, Pavelića, pa do Draže Mihailovića, koji su primili oružje od neprijatelja da bi ga upotrebili protiv Narodnooslobodilačke vojske i naroda. Nema sumnje da će taj sporazum biti jedan vrlo važan prilog učvršćivanju jedinstva naših naroda u njihovoj teškoj borbi protiv okupatora i njihovih pomagača.

Za one, koji još stoje po strani, i koji se kolebaju, ovaj sporazum je poslednji poziv da se priključe narodnooslobodilačkom pokretu i izvrše svoju dužnost prema svojoj napaćenoj zemlji. Ovaj sporazum je poslednji odlučan poziv svim zavedenim Srbima, koji pod Nedićem i Dražom Mihailovićem služe okupatoru i bore se protiv vlastitog naroda, da se priključe Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Ovaj sporazum je poslednji odlučni poziv svim onim Hrvatima, a naročito domobranima i legionarima, koji se već tri godine bore na strani okupatora protiv vlastitog naroda i protiv saveznika naših naroda i tako nanose veliku sramotu svojoj hrvatskoj domovini, da se priključe Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Ovo isto važi i za slovenske domobrance koje je izdajnik Rupnik organizovao u borbi protiv vlastitog naroda na strani nemačkog okupatora ...

ACKSKJ, Fond NKOJ-a, br. 32 i 35, 14294/1944; *Nova Jugoslavija*, br. 11—12, avgust 1944.

UKAZ KRALJA PETRA II O RAZREŠENJU DRAGOLJUBA
MIHAILOVIČA DUŽNOSTI NAČELNIKA ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE

29. avgusta 1944.

MI

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Jugoslavije

Na predlog Našeg Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, resili smo i rešavamo:

da se razreši dužnosti Načelnika Štaba Vrhovne komande u okupiranoj Otadžbini armiski đeneral Mihailović M. Dragoljub i stavi na raspoloženje Našem Ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva ... AVII, Arhiva neprijateljskih jedinica, Br. reg. 15—3, k-163.

TELEGRAM IVANA ŠUBAŠIČA MARŠALU TITU U KOME PODVLAČI
HITNOST REŠAVANJA GLAVNIH
UNUTRAŠNJPOLITIČKIH PROBLEMA

28. septembra 1944.

... Smatram potrebnim ponoviti da je, bez obzira na razvoj vojnih operacija u zemlji, od eminentne važnosti riješavanje glavnih unutrašnjih političkih problema da bi se tako uklonile zapreke za normalni razvoj naših odnosa prema velikim saveznicima.

Zapažam, da se u posljednje vrijeme izmjenio stav britanske i američke vlade prema razvoju prilika u našoj zemlji tako da treba računati sa njihovim nepovjerenjem. U Savezničkoj Vrhovnoj Komandi loše se komentariše vaš iznenadni i nenajavljeni odlazak sa Visa pa se treba bojati izvjesnih iznenađenja.

Stoga smatram da bi bilo od velike koristi da s Vaše strane dođe poziv meni za sastanak s Vama u cilju sporazuma oko obrazovanja jedne jedinstvene vlade i riješavanja unutrašnjih problema koji su s time u vezi. Ako to nije moguće, onda delegirajte za razgovore Kardelja s tim da rezultati do kojih bi doveli ovi razgovori budu odobreni od strane Vaše i moje.

Čini mi se da je ovo zasad jedini način da bi se predusrele moguće za nas neželjene akcije i unijelo smirenje u poglede britanske i američke vlade na jugoslovensku situaciju. ... AVII, Reg. br. 7/9—2, k-196.

GOVOR PETRA II POVODOM OSLOBOĐENJA BEOGRADA

21. oktobra 1944.

... Pozdravljajući oslobođeni Beograd, ja pozdravljam sve vas, dragi moji Srbi, Hrvati i Slovenci ispunjen najdubljom zahvalnošću prema junačkoj narodnooslobodilačkoj vojsci i maršalu Titu, prema bratskoj i savezničkoj Crvenoj Armiji i njenom velikom maršalu Staljinu i odajem poštu svima herojima i žrtvama za našu zajedničku slobodu.

AJ, 83—2—65.

SPORAZUM
NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE
I KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE

1. novembra 1944.

Sporazum postignut između Predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije Maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i Predsednika Kraljevske vlade dr Ivana Subašića na dan 1. novembra 1944. god.

Stojeći na principu državnog kontinuiteta Jugoslavije sa međunarodno-pravnog gledišta, na jasno izraženoj volji svih naroda Jugoslavije u njihovoj četirigodišnjoj borbi za jednu novu, na principima demokratije izgrađenu, nezavisnu i federativnu državnu zajednicu, želimo i nastojimo da narodna volja bude na svakom koraku i od svake strane poštovana, koliko u pogledu unutrašnje državne organizacije, toliko u pogledu oblika vladavine, i stoga stojimo na stanovištu pridržavati se temeljnih i opštih načela one ustavnosti koja je svojstvena svim istinskim demokratskim državama.

Pošto je Jugoslavija priznata u društvu Ujedinjenih naroda u svom starom obliku, i kao takva funkcioniše, mi ćemo tako našu zemlju predstavljati i dalje pred vanjskim svijetom i u svim aktima spoljne politike dok naša državna zajednica, buduća demokratska federativna Jugoslavija, ne dobije, slobodnom odlukom naroda, svoj definitivni oblik vladavine.

Do toga časa, da bi se izbeglo svako moguće zaoštravanje odnosa u zemlji, sporazumeli smo se da Kralj Petar II ne ulazi u zemlju dok narodi o tome ne donesu svoju odluku, a u njegovoj odsutnosti kraljevsku vlast da vrši Kraljevsko namesništvo.

Kraljevsko namesništvo postavlja se ustavnim aktom Kralja, na predlog Kraljevske vlade, a po sporazumu Predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije Maršala Josipa Broza—Tita sa Predsednikom Kraljevske vlade dr-om Ivanom šubašićem. Kraljevsko namesništvo polaže zakletvu Kralju, a vlada polaže zakletvu narodu.

U sporazumu između Predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije Maršala Josipa Broza—Tita i Predsednika Kraljevske vlade dr Ivana Subašića, a u punoj saglasnosti sa Predsedništvom Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, utvrđuje se sledeći sastav vlade:

1) Predsednik; 2) Potpredsednik; 3) Ministar spoljnih poslova; 4) Ministar unutrašnjih poslova; 5) Ministar narodne odbrane; 6) Ministar pravde; 7) Ministar prosvete; 8) Ministar finansija; 9) Ministar trgovine i industrije; 10) Ministar saobraćaja; 11) Ministar pošta, telegrafa i telefona; 12) Ministar šuma; 13) Ministar rudnika; 14) Ministar poljoprivrede; 15) Ministar socijalne politike; 16) Ministar narodnog zdravlja; 17) Ministar građevina; 18) Ministar za obnovu zemlje; 19) Ministar ishrane; 20) Ministar za informacije; 21) Ministar za kolonizaciju; 22) Ministar za konstituantu; 23) Ministar bez portfelja za Srbiju; 24) Ministar bez portfelja za Hrvatsku; 15) Ministar bez portfelja za Sloveniju; 26) Ministar bez portfelja za Crnu Goru; 27) Ministar bez portfelja za Makedoniju; 28) Ministar bez portfelja za Bosnu i Hercegovinu.

Takav oblik vladavine u Jugoslaviji ostaje do odluke Ustavotvorne skupštine, tj. do donošenja konačnog ustavnog uređenja države.

Nova vlada objaviće deklaraciju koja će sadržavati osnovna načela demokratskih sloboda i garancija za njihovo sprovođenje. Lična sloboda, sloboda od straha, sloboda veroispovesti i savesti, sloboda govora, štampe, zbora i udruživanja, naročito će biti naglašene i garantovane, kao i pravo vlasništva i privatne inicijative. Suverenost narodnih individualiteta unutar državne zajednice biće u punoj ravnopravnosti poštovana i čuvana kako je to rešeno na Drugom zasjedanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Svaka prevlast jednog naroda nad drugim biće isključena ...

Službeni list DFJ, br. 11, Beograd 9. mart 1945, 121—122.

SEDNICA NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

17. novembra 1944.

Sedamnaestog novembra 1944. održana je sednica Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pod predsedništvom maršala Tita.

Na sednici je pretresan niz hitnih privrednih i finansijskih pitanja radi osposobljavanja većeg broja industrijskih preduzeća važnih za narodnu privredu. Donete su konkretne odluke o regulisanju radničkih nadnica i piata privatnih nameštenika. Plate državnih činovnika u razmatranju su i po njima će se doneti blagovremeno odluka.

Po nalogu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, Vrhovni štab NOV i POJ izradiće detaljan predlog o platama oficira i političkih radnika Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, kao i predlog o pomoći ratnim invalidima, ratom nastradalim partizanskim porodicama.

Politika, 19. novembar 1944.

SEDNICA NKOJ-a

19. decembra 1944.

Devetnaestog ovog meseca održana je sednica Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pod predsedništvom maršala Tita.

Posle izveštaja poverenika za spoljne poslove i diskusije o tekućim problemima spoljne politike Jugoslavije donesene su konkretne odluke u cilju zaštite interesa Jugoslavije i njenih građana u inostranstvu.

Iz oblasti socijalne politike takođe je donet niz odluka, među kojima odluka o pružanju pomoći porodicama partizana i invalidima narodnooslobodilačkog rata, kao i porodicama naših građana koji se nalaze u nemačkom zarobljeništvu.

Odlučeno je da Povereništvo za narodno zdravlje preduzme hitne mere za snabdevanje naroda medikamentima i medicinskim instrumentima.

Kao prva mera u tom pravcu stavljena mu je na raspolaganje suva od 200 miliona dinara.

Zaključeno je da se preduzmu hitne mere za prikupljanje žitarica u Vojvodini, kao i da se što više zemljišta zaseje zimskim usevima.

Porba, 21. decembar 1944.

7. decembra 1944.

U razgovorima koji su se vodili u Beogradu između Predsednika Nacionalnog Komiteta Oslobođenja Jugoslavije Maršala Josipa Broza Tita i Predsednika Kraljevske Vlade dr. Ivana Subašića, u vremenu pre i posle posete Dr Ivana Subašića Moskvi do uključivo 7. 12. 1944. tekuće godine, temeljno je razmatrano pitanje obrazovanja jedinstvene Jugoslovenske Vlade, kao i pitanje režima do Ustavotvorne Skupštine o formi vladavine u Jugoslaviji.

Zaključeno je, da se obrazuje jedinstvena jugoslovenska Vlada od predstavnika svih naroda i federativnih jedinica Jugoslavije i da u njoj dođu do izražaja ljudi, koji pripadaju raznim političkim orijentacijama, ali pomažu osnovne težnje Narodno oslobodilačkog Pokreta. Ovakva Vlada treba da što pre organizuje građanske vlasti u zemlji, da pristupi gospodarskoj obnovi zemlje i da pripremi i provede izbore za Ustavotvornu Skupštinu.

Donešene su odluke, koje obezbeđuju narodima Jugoslavije da u izborima za Ustavotvornu Skupštinu u punoj slobodi izraze svoju istinsku volju.

U razgovorima je temeljito razmatrano pitanje prelaznog i privremenog režima u periodu do odluke Ustavotvorne Skupštine, imajući u vidu tekovine Narodno Oslobodilačke borbe, prilike i raspoloženja u zemlji, kao i međunarodno-pravni položaj Jugoslavije u društvu Ujedinjenih Naroda.

VII, Arhiva neprijateljskih jedinica, Br. reg. 6a/1—3, k-348.

ANEKS SPORAZUMA TITO—ŠUBAŠIĆ

7. decembra 1944.

1. Izbori za ustavotvornu skupštinu održaće se najkasnije tri meseca po oslobođenju cele zemlje. Izbori će se vršiti po zakonu o izborima za ustavotvornu skupštinu, koji će biti pravovremeno donešeni. Ovim zakonom biće zagarantovana puna sloboda izbora, sloboda zbora i dogovora, sloboda štampe, opšte i tajno glasanje, kao i postavljanje kandidatskih lista, pojedinih udruženih političkih stranaka, korporacija, grupa ili pojedinaca koji nisu kooperirali sa neprijateljem. Aktivno i pasivno pravo glasa biti će oduzeto svima onima kojima bude dokazano da su sarađivali sa neprijateljem.

2. Do završetka rada Ustavotvorne skupštine zakonodavnu vlast vršiće Antifašističko veće Narodnog oslobođenja Jugoslavije.

3. Organizovanje izvršne vlasti spada u nadležnost vlade.

4. Jedan od prvih zadataka nove Vlade je organizovanje sudstva u zemlji u demokratskom duhu. Sudovi su u sudovanju nezavisni, a su de po zakonu i savesti.⁶

, AVIII, Br. reg. 6a/1—2, k-348.

⁸ Aneks sporazuma je dodat posle povratka Ivana Subašića i E. Kardelja iz Moskve, gde su razgovarali sa Staljinom. Ovim aneksom pojačavane su pozicije umerenijih građanskih snaga prilikom primene sporazuma i organizacije izbora za Ustavotvornu skupštinu koja je imala da odluči o obliku vladavine.

13. januara 1945.

Leskošku (Francu) Veselinovu (Jovanu) Bakariću (Vladimiru) La-
:i (Koliševskom) Pucaru (Đuri) Lekoviću (Voji) Blažu (Jovanoviću) Mi-
adinu (Popoviću).

Svojom izjavom od 11. ovog meseca kralj Petar (II) ne priznaje
^VNOJ kao zakonodavno telo, ne prihvata predložene namesnike i za-
aže se za vladu od krajnje desnice do krajnje levice. Time je u stvari,
istao ne samo protiv obrazovanja jedinstvene vlade, nego i protiv Viš-
kog sporazuma Tito—šubašić. Jasno je da iza ovoga stoje Englezi, ali
ni treba da udarimo po izbegličkoj reakciji — sa kraljem na čelu i po
lomaćim izdajnicima. Nemojte dozvoliti da dem(onstracije) poprime an-
iengleski karakter.

Zbog toga treba sprovesti spontane najmasovnije demonstracije po-
;vini gradovima i selima sa sledećim parolama:

1. Dole razbijači jedinstva naroda Jugoslavije!
2. Živeo Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!
3. Dole izbeglička reakcija!
4. Živeo Maršal Jugoslavije — drug Tito!
5. Živeo Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije!
6. Dole fašistički provokatori!
7. Zivelo Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije!
8. Dole pomagači fašizma!
9. Živela herojska Narodnooslobodilačka armija Jugoslavije!
10. Sve za front — Sve za pobjedu!
11. Živelo oružano bratstvo balkanskih naroda protiv fašizma &
ijegovih pomagača!
12. Živeo Jedinstveni narodnooslobodilački front!
13. Svi u borbu za uništenje Hitlerovih bandi!

Demonstracije treba da otpočnu, ali ne mimo rukovodstva fronta,
laprotiv, ono ih mora prihvatiti i rukovoditi. Govornike isticati iz lo-
jalnih organizacija i druge i nikako samo komuniste. Na transparenti-
na ne treba ispisivati parolu protiv kralja ali pustiti narodu da više
irotiv njega koliko hoće.

Šaljite nam izveštaje o sprovedenoj akciji.⁷

CK KPJ

. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, 1129.

⁷ Reč je o državnom udaru Petra II Karađorđevića kojim je odbacio Spo-
azum Tito—šubašić, zaključen na osnovu ovlašćenja legitimnog predstavnika kra-
jevske vlade, smatrajući da on praktično znači njegovu abdikaciju prenošenjem
:raljevskih prerogativa na namesnike. Udar je ličio na farsu i neki savremenici
;a nazivaju „burom u čaši vode“. Iz dokumenta CK KPJ vidi se da je vladalo
nišljenje da iza ponašanja Petra II stoje Britanci. Kralj je bio inspirisan srpskom
"kolinom koja se nije mirila sa kapitulacijom srpskih građanskih snaga čiji je
imbol prvenstva predstavljala monarhija. Na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije
držane su masovne organizovane demonstracije protiv Petra II Karađorđevića i
ijegovog odbacivanja Sporazuma.

ODLUKA KRALJA PETRA II, O PRENOSU SVOJIH PRAVA
NA NAMESNIŠTVO

London, 30. januara 1945.

Mi

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Jugoslavije

resili smo i rešavamo da donesemo sledeću

ODLUKU:

Želeći dati izraza Našoj odluci da narodi Jugoslavije slobodno i preko demokratski izabrane Ustavotvorne skupštine izraze svoju suverenu volju o konačnom uređenju države, odlučili smo da Našu Kraljevsku vlast, do odluke Ustavotvorne skupštine, prenesemo na Kraljevsko namesništvo.

Ovu Našu volju i odluku saopštili smo Našoj Kraljevskoj vladi, i Kraljevska vlada ju je u celosti odobrila ...

AVII., Arhiv neprijateljskih jedinica, Br. reg. 6a/l—7, k-348.

PREPORUKA KRIMSKE KONFERENCIJE

11. februara 1944.

Saglasili smo se da je neophodno da maršalu Titu i dr Subašiću preporučimo da bez odlaganja stupi na snagu njihov sporazum i da na osnovu tog sporazuma obrazuju privremenu jedinstvenu vladu.

Odlučeno je da se isto tako, predloži da nova jugoslovenska vlada čim bude stvorena dà izjavu:

1. da će Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije biti prošireno onim brojem poslanika poslednje jugoslovenske Skupštine koji se nisu kompromitovali saradnjom s neprijateljem i da će na taj način stvoreni organ biti nazvan Privremena skupština.

2. da će zakonski akti koje je donelo Antifašističko veće narodnog oslobođenja biti podneseni na potvrdu Ustavotvornoj skupštini.

Takođe je izvršena opšta razmena mišljenja o drugim balkanskim pitanjima...⁸

Š. P. Sanakoev, B. L. Cibulevskij, *Teheran, Jalta, Potsdam, Moskva*, 1970, 191—192. Isti dokumenat u gotovo istovetnom tekstu službeno je objavljen i u SAD 1955. god., u *Foreign Relations of the United States — Diplomatic Papers — The Conferences at Malta and Jalta*, 1945, 974.

⁸ Krimski preporuka je, u stvari, bila akt mešanja velikih sila u unutrašnje poslove nove Jugoslavije. Njome se tražilo proširenje revolucionarne skupštine AVNOJ-a poslanicima Narodne skupštine Jugoslavije, izabrane na poslednjim izborima decembra 1938. Izbore za ovu Narodnu skupštinu sprovela je vlada Milana Stojadinovića. Ali ni velike sile nisu mogle da pređu preko činjenice o realnosti AVNOJ-a jer u preporuci govore o proširenju toga tela. Druga ograda preporuke odnosila se na uključivanje u AVNOJ samo onih poslanika koji se u toku rata nisu kompromitovali saradnjom sa okupatorom i njegovim saradnicima. Zahtevajući proširenje AVNOJ-a, zapadne sile su praktično pomagale građanske snage koje su se ponovo pojavljivale na sceni zahvaljujući volji stranih sila, a ne svojim

SAOPŠTENJE KANCELARIJE KRALJEVSKOG DVORA O IMENOVANJU NAMESNIKA

4. marta 1945.

„Iz kancelarije kraljevskog dvora izdato je sledeće saopštenje: Kralj Petar primio je od dr. Subašića spisak, u kome je sadržano šest imena namesničkih kandidata za koja je postignuta saglasnost između dr. Subašića, Narodno oslobodilačkog veća i Maršala Tita. Na listi se nalaze četiri Srbina, jedan Hrvat i jedan Slovenac. Od ove šesterice kralj Petar je izabrao trojicu i postavio ih za namesnike, a to su: dr. Srđan Budisavljević, dr. Ante Mandić i ing. Dušan Sernec“.

AVII, Arhiva *neprijateljskih* jedinica, Br. reg. 6a/1—4, k-348.

TITO PODNOSI OSTAVKU NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

U cilju da omogući obrazovanje jedinstvene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije u duhu sporazuma od 2. novembra 1944. god. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odlučio je na svojoj današnjoj sednici da podnese ostavku Predsedništvu Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije od kojeg mu je 30. novembra 1943. god. bila poverena dužnost da vrši poslove privremene narodne vlade...

Službeni list DFJ, br. 11, Beograd, 9. mart 1945, 123.

ZAKON O RASPUŠTANJU NACIONALNOG KOMITETA JUGOSLAVIJE

6. marta 1945.

S obzirom na obrazovanje Privremene Narodne Vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, a na osnovu člana 4 Odluke o Vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji, Pretsedništvo Antifašističkog /eća narodnog oslobođenja Jugoslavije donosi sledeći zakon:

Član 1.

Na osnovu člana 1. Zakona o ukidanju člana 5, 6, 7 i 8 Odluke o Vrhovnom zakonodavnom i izvršnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme narodnooslobodilačkog rata, raspušta se Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije...

sto.

iticaju, mada je i JNOF vodio računa da u svoje redove iz tradicionalnih razloga navika političkog života — naročito u Srbiji — uključi što više nekompromitovanih građanskih političara. AVNOJ je prilikom primene ove preporuke izvršio njenu modifikaciju uključujući u AVNOJ — pored dela narodnih poslanika — i deo irvaka građanskih stranaka i javnih radnika bez stranačkog određenja.

7. marta 1945.

MI

KRALJEVSKI NAMESNICI

dr. Srđan Budisavljević, dr. Ante Mandić, i inž. Dušan Sernec

Na predlog Pretsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije,

postavljamo:

za Predsednika Ministarskog saveta i
 ministra Narodne odbrane Maršala
 za Potpredsednika Ministarskog saveta
 za Potpredsednika Ministarskog saveta
 i ministra za Konstituantu
 za ministra inostranih poslova
 za ministra bez portfelja
 za ministra unutrašnjih poslova
 za ministra pravosuđa
 za ministra prosvete
 za ministra finansija
 za ministra bez portfelja
 za ministra saobraćaja
 za ministra industrije
 za ministra trgovine i snabdevanja
 za ministra poljoprivrede
 za ministra šumarstva
 za ministra rudarstva
 za ministra kolonizacije
 za ministra socijalne politike
 za ministra narodnog zdravlja
 za ministra pošta, telegrafa i telefona
 za ministra građevina
 za ministra informacija
 za ministra Srbije
 za ministra Hrvatske
 za ministra Slovenije
 za ministra Bosne i Hercegovine
 za ministra Makedonije
 za ministra Crne Gore

Josipa Broza—Tita,
 Milana Grola,
 Edvarda Kardelja,
 Dr Ivana Subašića,
 Dr Josipa Smodlaku,
 Vladu Zečevića,
 Frana Frola,
 Viadislava Ribnikara,
 Sretena Žujovića,
 Dr Juraja Suteja,
 Todora Vujasinovića,
 Andriju Hebranga,
 Inž. Nikolu Petrovića,
 Dr. Vasu Cubrilovića,
 Sulejmana Filipovića,
 Bane Andrejeva,
 Sretena Vukosavljevića,
 Dr. Antona Kržišnika,
 D. Zlatana Sremeca,
 Dr. Draga Marušića,
 Dr. Rada Pribičevića,
 Savu Kosanovića,
 Jašu Prodanovića,
 Dr. Pavia Gregorića,
 Edvarda Kocbeka,
 Rodoljuba Čolakovića,
 Emanuela Cučkova,
 Milovana Đilasa.

Pretsednik Ministarskog saveta neka izvrši ovaj Ukaz.

7. marta 1945. godine,
 u Beogradu

Pretsednik Ministarskog saveta,
 Maršal Jugoslavije,
 Josip Broz—Tito, s.r.

D-r Srđan Budisavljević, s.r.
 Dušan Sernec, s.r.
 D-r Ante Mandić, s.r.⁹

Isto.

⁹ Privremena vlada DFJ je bila jedinstvena vlada Jugoslavije jer je nestalo paralelizma vlada: NKOJ-a i kraljevske vlade. Sem komunista i pripadnika JNOF-a, koji su podržavali program produbljenja revolucije, u vladi su se nalazili i predstavnici starih građanskih snaga, a na osnovu politike kompromisa. Milan Grol je bio potpredsednik vlade, Ivan šubašić, ministar spoljnih poslova, a Josip Šutej ministar bez portfelja. Vlada nije imala koalicioni karakter, niti je bila re-

9. marta 1945.

... Ova vlada obrazovana je spajanjem Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, koji je sa prerogativima privremene narodne vlade bio stvoren u zemlji odlukom Predsedništva AVNOJ-a od 30. novembra 1943. godine i kraljevske jugoslovenske vlade koja je 1944. godine obrazovana u inostranstvu pod predsedništvom dr Ivana Subašića, na osnovu sporazuma između njega i predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Pored toga, u ovu jedinstvenu vladu, čije je obrazovanje predviđeno sporazumom od 2. novembra 1944. godine, ušlo je i nekoliko predstavnika političkih grupa, koji su bili do sada izvan ova dva tela.

zultat fuzije NKOJ-a i kraljevske vlade. Ona je „privremena“, jer u skladu sa međunarodno sankcionisanim sporazumom ima da obavi posao oko organizacije izbora za Ustavotvornu skupštinu. Njen program je izražavao program JNOF-a, odnosno NFJ posle osnivačkog kongresa Narodnog fronta avgusta 1945. KPJ je u toj fazi revolucije izražavala svoj program kroz program opštenarodne organizacije Narodnog fronta Jugoslavije.

„Obrazovanjem Privremene vlade DFJ nestalo je paralelizma vlada (dvojstva vlasti) karakterističnog od stvaranja NKOJ-a, novembra 1943, do formiranja jedinstvene vlade 7. marta 1945. godine. Kažemo jedinstvene, zbog prethodnog raspuštanja NKOJ-a i kraljevske vlade, jer nije bila i jedinstvena sa stanovišta svog političkog sastava. U njoj su se nalazile dve grupe političara: većinska, koju su sačinjavali komunisti i pripadnici Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF-a), odnosno Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ), i manjinska, čiji su predstavnici bili I. šubašić, J. Šutej (Hrvatska seljačka stranka) i M. Grol (Demokratska stranka van JNOF-a, odnosno Narodnog fronta Jugoslavije od avgusta 1945). Čak se i o toj manjinskoj grupi ne može govoriti kao o kompaktnom, jedinstvenom opozicionom jezgru. Sva trojica bili su van Narodnog fronta, a na svoje učešće u Vladi gledali su kao na vid izvršenja Sporazuma u smislu podele vlasti između komunisti i ostalih „progresivnih snaga“. Nije nijansiranje ukoliko kažemo da je Grol pomenuto gledište eksplicitnije zastupao i javno branio. Razlikovale su ih i stranačke oznake i nacionalne podele. Za razliku od Grola, šubašić je bio potpisnik Sporazuma s maršalom Titom. Milan Grol se nasuprot Šuteju nije nalazio ni u poslednjoj, šubašićevoj vladi. Podjednako su bili kritični prema činjenici da se Vlada nije često sastajala, niti rešavala akutne probleme u skladu s uobičajenom demokratskom procedurom u njihovom viđenju. Grol je javno iznosio rezerve na federativno uređenje Jugoslavije.

Komunisti su u vladi imali najistaknutije prvake svoje Partije: predsednički položaj je pripao maršalu Josipu Brozu Titu, generalnom sekretaru KPJ, mada se njegova najviša partijska funkcija nije javno iskazivala; Tito se istovremeno nalazio na čelu resora narodne odbrane, budući vrhovni komandant Jugoslovenske armije; Edvard Kardelj, član Politbiroa CK KPJ nije bio samo potpredsednik vlade već i ministar za Konstituantu; stajao je na čelu Ministarstva koje je u postojećoj prelaznoj situaciji bilo jedno od najvažnijih, jer je trebalo pripremiti pretvaranje AVNOJ-a, u Privremenu narodnu skupštinu (PNS), saglasno Krimskoj preporuci šefova velikih sila, organizovati izbore za Ustavotvornu skupštinu i izraditi nacrt budućeg Ustava. Glavni partijski ideolog, Milovan Đilas, nalazio se na čelu Ministarstva za Crnu Goru, kao i Pavle Gregorić (za Hrvatsku) i Rodoljub Čolaković (za Bosnu i Hercegovinu). Pomenuta zemaljska ministarstva imala su manji značaj u strukturi vlade sa stanovišta tekućih poslova, ali su unapred, pre odluke Ustavotvorne skupštine simbolisala — sa kasnije formiranim vladama federalnih jedinica federativno uređenje Jugoslavije. Resore industrije, saobraćaja, spoljne trgovine, rudarstva i prosvete držali su takođe komunisti (Andrija Hebrang, Todor Vujašinović, Nikola Petrović, Bane Andrejević Ronkata i Vladislav Ribnikar). Ministarstvom finansija rukovodio je Sreten Žujović Crni, član Politbiroa CK KPJ. Na čelu Ministarstva unutrašnjih poslova stajao je pop Vlado Zečević, istaknuti partizanski prvak iz zapadne Srbije, član KPJ od 1942. godine. Zečević nije imao istaknutije mesto u partijskoj hijerarhiji, ali je kao sveštenik, čija je popularnost probila granice Jugoslavije, zahvaljujući propagandi narodno-

Naša otadžbina dobila je na taj način jedinstvenu vladu, što je neophodan uslov za što skoriji i uspješni završetak rata i za brzu i plansku obnovu naše zemlje. Vlada, koja danas izlazi sa ovom izjavom pred narode Jugoslavije, proizlazi iz unutrašnjih i spoljnopoličkih potreba. Njeno stvaranje daće, s jedne strane, još više podstreka u okupljanju svih onih snaga koje se nisu ukaljale saradnjom sa okupatorima ili njihovim slugama, a s druge strane, vlada će u atmosferi poverenja u mnogome olakšati napore na obnovi naše zemlje i još više učvrstiti prijateljske odnose sa našim saveznicima. Vlada je uverena da će joj puna podrška naroda i njegovih pretstavnika dati snage da odgovori današnjim teškim zadacima.

oslobodilačkog pokreta i naprednih iseljeničkih krugova, mogao garantovati u očima javnog mnjenja da će se unutrašnji organi držati demokratskih pravila — u predstojećim izborima. Uostalom organima bezbednosti (Odeljenje zaštite naroda — OZN-a), na Zapadu poznatim kao 'tajna politička policija', rukovodio je Aleksandar Ranković Marko, član Politbiroa CK KPJ i general-lajtnant JA. Odeljenje zaštite naroda stvoreno 13. maja 1944. godine nalazilo se — po tadašnjem formacijskom sastavu — u okviru Ministarstva narodne odbrane a ne Ministarstva unutrašnjih poslova.

U rukama rukovodilaca KPJ nalazili su se, prema tome, najvažniji resori, ako izumemo Ministarstvo spoljnih poslova. Nominalni nosilac spoljne politike je bio šubašić, ali su poslovi s inostranstvom (uključujući međunarodne odnose i komunističke veze) bili koncentrisani, kao i ranije (dok je Josip Smolaka bio u NKOJ-u prvi partizanski poverenik za spoljne poslove), u rukama maršala Tita. Glavne linije spoljne politike formulisao je i iznosio Tito u svojstvu predsednika Privremene vlade DFJ. Prepiska između Tita i Staljina, odnosno drugih sovjetskih najviših zvaničnika (političkih i vojnih) odvijala se bez publiciteta. Tito je sa E. Kardeljem držao sve konce spoljne politike u vreme tršćanske krize. Dok je šubašić vodio delegaciju nove Jugoslavije u San Francisko na osnivačku skupštinu Ujedinjenih nacija, usput nastojeći da reši pitanje pomoći po Zakonu o zajmu i najmu, dotle je Tito (formalno na osnovu ovlašćenja Namesništva) boravio u Moskvi, gde je potpisao Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između dve zemlje, označen u jugoslovenskoj javnosti kao kamen temeljac jugoslovenske spoljne politike.

Ostale resore držali su predstavnici građanskih grupa i partija koji su bili pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta (iz redova HSS — Frane Frol i Zlatan Sremec, ili poznati pisac, katolički mislilac, prvak hrišćanskih socijalista i Oslobođilne fronte Edvard Kocbek); sledi liniju JNOF-a kao šef Jugoslovenske republikanske stranke (Jakov Jaša Prodanović); orijentisani prema naprednim snagama u Jugoslaviji za vreme boravka u emigraciji (prvak Samostalne demokratske stranke Sava Kosanović, vatreni branilac obnove Jugoslavije u inostranstvu); političari koji su važili za rusofilski, odnosno slovenski orijentisane. Van stranaka u Vladi su se nalazili istaknuti javni radnici i raniji političari, ali sada bez stranačkog opredeljenja (Josip Smolaka, Vasa Čubrilović).

Iz novopronađenih izvora moglo bi se zaključiti da je Privremena vlada DFJ sastavljena bez konsultacije sa SSSR-om, jer iz jednog sovjetskog protesta od 11. marta 1945. proizilazi da nisu imali mogućnosti da se ranije upoznaju sa njenim sastavom. Sovjetski protest se specijalno odnosio na uključivanje Milana Grola u njen sastav, o čemu ranije nije bilo reči. Sovjeti su smatrali da je umesto Grola u vladu trebalo da uđe Stanoje Simić, čiji pozitivni odnos prema Narodnooslobodilačkom pokretu ne izaziva nikakvu sumnju. Po sovjetskom mišljenju te izmene se nisu mogle tretirati kao neophodne; čak su mogle prouzrokovati političku štetu. SSSR nije prihvatio Titovo objašnjenje o uzrocima zbog kojih je Grol uveden u prvu jedinstvenu vladu nove Jugoslavije. Sovjeti su smatrali da se Grol samo prilagođava novonastaloj situaciji, jer nigde javno nije osudio Mihailovića, niti se igde ogradio od 'velikosrpske antidemokratske linije'. Isto tako su isticali da je bilo moguće obezbediti priznanje Vlade i bez Grola u njenom sastavu, tim pre što na Krimskoj konferenciji nije bilo reči o njegovom ulasku u Vladu. Oni su direktno sumnjali u ispravnost Titove namere da uključivanjem Grola u Privremenu vladu DFJ olakša zadatak 'razbijanja bloka srpske reakcije'. Obrnuto, 'srpska reakcija' sada ima svog posmatrača u Vladi, i to u ličnosti Grola,

Vlada, pre svega, smatra za svoju dužnost da podvuče, kao prvi i najglavniji cilj, čijem će ostvarenju posvetiti sve svoje sile, da fašistički okupator bude što pre proteran i uništen na još neoslobođenim teritorijama naše otadžbine, a isto tako da se slome i unište kvislinške i izdajničke snage koje se bore pod zastavom okupatora i neprijateljske reakcije protiv sopstvene otadžbine . . .

Vlada će učiniti sve da naše nacionalne teritorije, koje su posle prvog svetskog rata ostale van granica naše države, budu prisajedinjene, to utoliko pre, što su se opštim narodnooslobodilačkim ustankom protiv inostranih osvajača u toku ovoga rata faktički već priključile i opredelile za demokratsku federativnu Jugoslaviju. Naši narodi stekli su to pravo ne samo u ime principa samoodređenja naroda, ne samo

usled čega može da deluje mnogo sigurnije. Na taj način, sugerisali su da je pravilnije priznati da postoji opasnost da će Grol i njemu slični 'podmetati klipove pod noge novoj jugoslovenskoj vladi i pred time ne treba zatvarati oči'. Jugosloveni su kritikovani što nisu od SSSR-a tražili da ih Sovjeti podrže pred saveznicima u vezi sa formiranjem vlade bez Grola.

Mada je CK KPJ u odgovoru na sovjetske kritike priznao 'greške', pokazujući spremnost za konsultovanje u budućnosti, iz iznete epizode se mogu izvoditi više nego važni zaključci. Pre svega, da je odluka o sastavu Vlade bila određena vlastitom procenom. Drugo, da je Sovjetski Savez — uz odgovarajuću pomoć — rano tražio stavljanje postupaka nezavisne države pod svoju kontrolu. Treće, da je Titova procena o uključivanju Grola u Vladu radi njegove lakše izolacije ipak verifikovana narednih meseci kao ispravna. Srpski građanski lider je, čim je video da nema strane intervencije u smislu podele vlasti, posle Potsdamske (Berlinske) konferencije velike trojice napustio vladu, 20. avgusta 1945. godine.

Po šubašiću Grolov ulazak u vladu predstavljao je želju Britanaca, posebno A. Idna, koji je smatrao da je vlada bez Grola slaba da 'se nosi sa komunistima'. U novoj vladi Grol je trebalo da reprezentuje Srbiju kao poznata ličnost iz predratnog političkog života, ministar u emigrantskim vladama 1941—1943. godine, šef Demokratske stranke. Titu još 1944. nije moglo promaći da je Subašićeva vlada, pojačana sa dva pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta (S. Vukosavljevićem i D. Marušićem), bila meta napada građanskih snaga iz Srbije kao nereprezentativna, jednostavno vlada koja ne predstavlja Srbiju. Trebalo je razbiti shvatanje rasprostranjeno u tim krugovima da je vlada Tita i Subašića zavera protiv srpskog naroda, hrvatska i antisrpska kombinacija. Ovu tezu lansirale su srpske građanske snage posle vojnih poraza četnika, demisije Božidara -Purića i praktično Mihailovića, koji je već dugo u britanskom viđenju bio 'mlinski kamen' obešen Petru II Karađorđeviću. U pomenutoj kampanji prednjačio je Mihailovićev Nacionalni komitet. Prilikom obrazovanja šubašićeve vlade Komitet je izdao i specijalni kominike u kome je dezavuisao novu garnituru. Ovaj stereotip se zadržao i narednih meseci u propagandi konzervativnih građanskih snaga srpskog nacionalnog porekla.

Naknadni otkriveni dokumenti samo potvrđuju staru tezu Save Kosanovića da su Sovjeti oštro protestovali zbog ulaska M. Grola u privremenu vladu DFJ.

Grol nije imao poverenja u nove snage i teško se odlučio za povratak u zemlju, smatrajući da će u Jugoslaviji biti odsečen od informacija 'kao da je u Sahari'; zalagao se za zapadni tip demokratije; nije pridavao značaj tipu organizacije kakav je bio JNOF, smatrajući Partiju za realnost a ne JNOF. Postavljao je pitanje o položaju nekih federalnih jedinica (Makedonije i Crne Gore) i njihovom međusobnom odnosu (Srbija — Makedonija), kao da to pitanje već nije bilo rešeno u toku narodnooslobodilačke borbe.

Rukovodstvo KPJ konsultovalo je sovjetsku vladu ili zajednički razmatralo iskrsele incidentalne situacije i pre formiranja Privremene vlade DFJ, kao i posle njenog stvaranja. Izvori dopuštaju da istaknemo da je u tim dodirima znalo mo difikovati sovjetske sugestije i preporuke oslanjajući se na sopstvenu analizu situacije, ili braniti principe koji su proizilazili iz jugoslovenskih shvatanja o karakteru nove vlasti kao nezavisne i odnosima između SSSR-a i Jugoslavije." (B. Petranović, *Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ)*, — *Mere, sastav, struktura, mesto u sistemu vlasti — Istorijski glasnik*, 1/1986, 119—122.)

svojom velikom većinom na tim teritorijama, nego posebno i time što su baš tamo svojom oružanom borбом učinili velike usluge opštoj stvari ujedinjenja nacija.

Velika nacionalna demokratska tekovina naših naroda, izvojevana po cenu neizmernih žrtava, a izražena u odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a 30. novembra 1943. godine u Jajcu, biće osnova konstruktivnog rada vlade.

Čuvajući kao svetinju ravnopravnost svih naroda Jugoslavije, vlada će produžiti delo učvršćivanja bratstva među njima, svesna da je to kamen temeljac srećnije budućnosti, blagostanja i mira za sve njih. Danas je svakome jasno da je ovakvo uređenje odnosa među našim narodima dalo našoj državnoj zajednici, demokratskoj federativnoj Jugoslaviji, ugled i snagu kakve nikada u prošlosti nije imala. Ali, istovremeno teška borba za slobodu ponovo je potvrdila i pokazala da je Jugoslavija životna potreba za sve njene narode, da ona nije neka slučajna tvorevina, nego istorijska nužnost bez koje je sloboda pojedinih njenih naroda nemogućna.

Demokratska prava, koja su izvojevale naše narodne mase u toku narodnooslobodilačkog rata, a koja se u prvom redu izražavaju u strukturi narodne vlasti, moraju biti očuvana i proširena, ukoliko je to najviše moguće u današnjim ratnim prilikama. To naročito važi za građanske slobode kao što su: lična sloboda, sloboda veroispovesti, sloboda govora, štampe i udruživanja.

Vlada će obratiti potrebnu pažnju na pitanje strogog kažnjavanja ratnih zločinaca, agenata okupatora i narodnih izdajnika, kako krivci ukaljšani krvlju naroda, ne bi izbegli zasluženu kaznu. To od nas traže stotine hiljada nevinih žrtava. Vlada smatra, da rukovodeći princip pri izvršavanju tog zadatka mora biti pravednost i težnja za očuvanje mira i poretka u zemlji od protidemokratskih elemenata ...

Verna demokratskim principima i čvrsto rešena da se što pre likvidiraju negativne moralno-političke posledice neprijateljske okupacije i rata, vlada će svim snagama raditi da u obnovi zemlje uzmu aktivno učešće svi oni koji se nisu okaljšali saradnjom sa okupatorima i njihovim kvistlinškim agentima. U prvom redu, vlada će sa Pretsedništvom AVNOJ-a preduzeti sve mere da se AVNOJ i njegovo Pretsedništvo u najkraće vreme popune pretstavnicima naprednih političkih demokratskih grupa, koje se nisu kompromitovale saradnjom sa neprijateljima. Vlada smatra da poslednji veliki ratni napor naše zemlje ne bi mogao biti uspešan, ako se u isto vreme hitno i ulaganjem maksimalnog i planskog napora ne bi preduzelo sve što je u našoj sopstvenoj moći za podizanje privredne snage zemlje, koja je u ratu tako teško nastradala. Podizanje našeg privrednog života nameće se kao centralno pitanje u pozadini fronta ...

S druge strane, vlada će obezbediti punu slobodu i pomoć privatnoj inicijativi u privredi, bez koje se ne može zamisliti brza obnova naše zemlje. Naročita pažnja će se posvetiti zadrugarstvu, kome će pripasti važna uloga u obnovi zemlje.

f ^ Naša zemlja podnela je u privrednom pogledu srazmerno najteže žrtve. Zato naši narodi s pravom očekuju da će u savlađivanju oskudica, i na delu pravedne obnove naše zemlje, naići na punu podršku naših saveznika, na podršku koja bi odgovarala srazmeri naših žrtava nesebično datih za opštu stvar ujedinjenih nacija.

... Vlada će u najkraće moguće vreme pristupiti rešavanju takvih pitanja kao što su, u pogledu seljaštva: agrarna reforma, kolonizacija, kako bi siromašni slojevi seljaštva dobili na uživanje zemlju sa potrebnim inventarom; u pogledu seljaštva i zanatlija: rešavanje problema dugova; u pogledu radnika i inteligencije: rešavanje pitanja neposrednog poboljšanja ekonomskog položaja, stvaranje uslova socijalnog i kulturnog podizanja, socijalnog osiguranja itd. Vlada će posebnu pažnju posvetiti žrtvama rata: ratnoj siročadi, porodicama zarobljenika, invalidima, porodicama boraca i ratnim zarobljenicima . . .

Da bi mogla da ispuni sve ove zadatke, vlada će, oslanjajući se na demokratski izabrane narodne vlasti, u tesnom dodiru i saradnji sa vladama pojedinih federalnih jedinica, posvetiti punu pažnju daljem izgrađivanju narodne vlasti u širokom demokratskom duhu. Pomoći će lokalne organe vlasti, redovne narodne sudove da u najpunijoj meri odgovore interesima naroda i da se osposobe za svoju ulogu čuvara narodne slobode i narodnog suvereniteta, kao i za ulogu izvršilaca velikog dela obnove i društvenog napretka . . .

Vlada stoji na stanovištu da je najkraći put ka konačnom unutrašnjem uređenju da se u što kraće vreme, posle oslobođenja čitave zemlje, sprovedu slobodni izbori za Ustavotvornu skupštinu na osnovi opšteg, tajnog glasanja. To isto važi i za federalne jedinice. Takva slobodno izabrana Ustavotvorna skupština reći će, naravno, i konačnu reč o odlukama i zakonima koje je doneo, odnosno koje će doneti AVNOJ, a zatim Privremena narodna skupština, čije će formiranje u saradnji sa pretsedništvom AVNOJ-a biti jedna od prvih briga vlade. Vlada će preduzeti mere kako bi se u oslobođenim federalnim jedinicama u najkraće vreme moglo pristupiti novim opštim izborima nižih organa narodne vlasti, na osnovu jedinstvenih izbornih principa.

.. Naši veliki saveznici Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, dali su i još uvek daju ozbiljnu podršku i pomoć našoj vojsci i našim narodima. Naša ratna zajednica sa njima je nerazoriva i ona će se još više učvrstiti i razviti u završnoj fazi rata. Naši narodi će voditi rame uz rame sa saveznicima rat do potpune pobe, to jest do bezuslovne kapitulacije Hitlerove Nemačke. . .¹⁰

Politika, 10. mart 1945, 1.

¹⁰ „Analiza međunarodne orijentacije vlade pokazuje, pre svega, na osnovu novih izvora, da su Sovjeti protestovali što u Deklaraciji uloga SSSR-a nije jače naglašena. Prvu Deklaraciju Privremene vlade DFJ SSSR nije smatrao zadovoljavajućom („ne sasvim zadovoljavajućom“), i „možda čak bezbojnom“. Obraćajući se „drugovima Titu, Kardelju, Hebrangu“ 15. marta 1945. Sovjeti su smatrali da je trebalo zauzeti „određeniji“ stav u odnosu na politiku zbližavanja sa slovenskim zemljama, „koje treba da budu spremne za dalju borbu protiv novih pokušaja agresije od strane nemačkog imperijalizma i njegovih mogućih saveznika u agresiji“. Kritikovane su ocene o Sovjetskom Savezu zato što nisu više odgovarale „stvarnim činjenicama i istinitosti“, kao što je to činjeno ranije. Prekorevajući Jugoslovene, Sovjeti su istovremeno upozoravali da to ne može doneti korist demokratskoj Jugoslaviji. Iza postojećih formulacija videli su pritisak Subašića i Grola. Izvodili su tumačenje kako u „jugoslovenskom narodu“ postoji ubeđenje da Vlada deluje u potpunosti saglasnosti sa Sovjetskim Savezom, i da su njeni sadašnji koraci usklađeni sa Moskvom, iz čega je izvlačen zaključak o moralno-političkoj odgovornosti SSSR-a pred javnim mnijenjem Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i drugih zemalja. Kritika se završavala upozorenjem da postoji drugi put koji se sastoji u tome da Sovjetska vlada zvanično izjavi da ne sudeluje u pomenutim aktima Privremene vlade DFJ. „Mi možemo dati takvu izjavu“, kaže se, „pošto naša zemlja još nije povezana sa Jugoslavijom bilo kakvim ugovorom u savezu ili uzajamnoj pomoći“.

UPUTSTVO O OSNOVNIM NAČELIMA ZA OBRAZOVANJE VLADA
FEDERALNIH JEDINICA DEMOKRATSKE
FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

5. aprila 1945.

Predsedništvo AVNOJ-a smatra da je u najkraće vreme potrebno pristupiti imenovanju i organizaciji vlada pojedinih federalnih jedinica. Vlada federalne jedinice vršiće na teritoriji federalne jedinice izvršne i naredbodavne poslove u svojoj nadležnosti.

Radi postizanja jednoobraznosti u organizaciji celokupne državne vlasti, kako u centralnoj upravi, tako i u federalnim jedinicama, kao i u cilju boljeg i lakšeg administriranja i efikasnije saradnje između centralne vlasti i federalnih jedinica kao i ovih među sobom, Predsedništvo AVNOJ-a je odlučilo da se uspostavljanje i obrazovanje privremenih vlada ima izvesti po ovim opštim načelima:

Clan 1.

Vlade federalnih jedinica kao vrhovni izvršni i naredbodavni organi državne vlasti federalnih jedinica nose naziv: u Srbiji — Vlada Srbije, u Hrvatskoj — Vlada Hrvatske, u Sloveniji — Vlada Slovenije, u Bosni i Hercegovini — Vlada Bosne i Hercegovine, u Makedoniji — Vlada Makedonije, u Crnoj Gori — Vlada Crne Gore.

Sovjetska kritika razmatrana je na zasedanju Politbiroa CK KPJ. Najviše operativno telo Partije, koje je bilo nervni centar nove Jugoslavije, prihvatilo je kritiku iz SSSR-a, preuzimajući označene propuste kao svoje greške. Pod tač. 5) odgovora stoji: „U potpunosti shvatamo odgovornost Vlade SSSR za našu ulogu u Jugoslaviji i za svoju grešku smatramo nedovoljno informisanje o našim merama i namerama." Iz ovog odgovora i sovjetske kritike izveli bismo ne samo neke konkretne već i neke dalekosežne zaključke. Pre svega, da su u Beogradu takvi značajni dokumenti, kakva je bila programska deklaracija vlade, zamišljeni i ostvareni kao sasvim nezavisan, jugoslovenski dokument. Privremena vlada DFJ je pažljivim i odmerenim formulacijama nastojala da izrazi demokratsku koncepciju o saradnji sa svima saveznicima, bez naglašavanja samo jedne strane. Takvim prilazom Vlada je ostvarivala ravnotežu u odnosima između savezničkih država, vodeći računa o protivurečnosti njihovih interesa, zainteresovanosti sve tri sile u sređivanju međunarodnog položaja nove Jugoslavije i uvažavanju realnosti pred predstojećim pitanjem granica nove Jugoslavije. Rukovodstvo DFJ je iznetim umerenim stavom verovatno imalo pred sobom jedno još sveže iskustvo sa zaključenjem jugoslovenske federacije, odnosno jugoslovensko-bugarskog ugovora iza čega su stajali Staljin i SSSR. Boravak A. Hebranga u Moskvi pre ove kritike i činjenica da je kritika bila adresirana na ime Tita, Kardelja i Hebranga takođe govori da je ovaj poslednji mogao u privatnim razgovorima u SSSR-u davati kritičke osvrtne na Titovu politiku. Sovjetski Savez je, nezavisno od kvalitativnih promena u međunarodnim odnosima krajem rata, pojavom država koje su doživljavale revolucionarno-demokratski proces promena, ipak i dalje insistirao na centralizaciji njihovih spoljnih politika u formi obaveznih konsultacija. Za jugoslovensko rukovodstvo kritika Đilasove ocene o ponašanju sovjetskih oficira praćena Staljinovom reakcijom, morala je novim intervencijama uticati na saznanje o praviim namerama Staljinove politike, što je sa naknadnim saznanjima vezanim za tršćansku krizu, karakter ustanovljenih odnosa ekonomske saradnje i druge /aktivnosti kasnije obelodanjene, te na postepeni proces ideološko-političkog otrežnjavanja, bar u vrhu jugoslovenske Partije, odnosno nove Jugoslavije. A na drugoj strani, jugoslovenske inicijative kritikovane kao samostalni potezi bez konsultovanja SSSR-a nesumnjivo su gomilale nepoverenje kod Staljina o Jugoslaviji, kao nezavisnoj državi u novom poretku izraslom iz jedne autentične revolucije." (B. Petranović, n.d, 123—124)

Clan 2.

Vlade federalnih jedinica imenuju predsedništvo zemaljskih veća (skupština, saveta, sobranja).

Vlade federalnih jedinica odgovaraju i polažu račun pred zemaljskim većima (skupštinom, svetom, sobranjem) i njihovim predsedništvima . . .

Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a i Predsedništva Privremene narodne skupštine DFJ, Beograd, 1951, 82—84.